

Orosz-magyar érintkezések

az erdélyi fejedelmek korában.

(Második és befejező közlemény.)

III.

A lengyelekkel való megbékülés nem volt, nem is lehetett őszinte. 1628-ban Báthory utódánál, *Bethlen* Gábornál orosz követség jelent meg, «mely — teszi hozzá az emlékeit megíró *Kelemen* János¹⁾ — soha azelőtt Erdélyben nem volt.» A követ előadta, hogy a czár, a ki nagy, hatalmas és gazdag fejedelem, s ki 18 éven át is képes háborút viselni ellenségeivel, *barátságot és szövetséget* kíván kötni a fejedelemmel úgy, hogy «közös barátaik és közös ellenségeik legyenek.» Felesége pedig ép úgy levelezésbe óhajt lépni Bethlen Gábornéval, mint a hogy ők, az uralkodók leveleznek. Senki sem kételkedett, hogy a szövetség közvetlen célja *Zsigmond lengyel király megtámadása* volt. Annál könnyebb feladat, mert a brandenburgi választó-fejedelemmel 1626. ápril 3—5. folytatott alkudozások idejében viszont Bethlen is úgy nyilatkozott, hogy a muszkákat föl kell ingerelni a lengyelek ellen.²⁾ S Erdély már akkor kész volt belemenni abba a szövetségbe, melyet Gusztáv Adolf III. Zsigmond és a német-római császár ellen a muszkákkal, törökökkel és a brandenburgiakkal kötött.³⁾ A Bethlen Gáborhoz küldött svéd követ 1628. okt. 23. már Gyulafehérvárról üdvözölte a czár követeit, kik — Bethlen értesülése szerint — júliusban a török-orosz szövetség megkötése végett érkeztek Konstantinápolyba. Ezen követség felszólalására a fejedelem másnap *Toldalaghy* Mihályt bizta meg, hogy tárgyalásokat kezdjen a czár portai követeivel, miként vehetne részt Erdély a szövetségben s s egyúttal üdvözlését küldte Mihály czár részére.⁴⁾

1) *Önéletírása*, 123. — 2) *Tört.-Tár*, 1879., 794. — 3) *U. o.* 795. —

4) *U. o.* 1887., 53—4.

Két vándor francia diplomata, Dr. *Talleyrand* Károly és *Roussel* Jakab, kik Rohan herceg ajánlatával jöttek Erdélybe, 1629. márcz. 1. már azt a megbízatást vették Bethlentől, nyerjék meg az orosz czárt és Gusztáv Adolft az ő *lengyel királysága* ügyének. Márczius 8-án felszólította a czár portai követeit, *Odokimov* Pétert és *Vementevics* Szjement, hogy követeit, kik Konstantinápolyból velük együtt utaznak Oroszországba, a szövetség megkötésében mindenképen gyámolítsák. Ezen napon írt magának a czárnak s a czár apjának, *Philaret* moszkvai patriarchának is, kifejezvéen abbéli reményét, hogy «ez a barátság nagy hasznukra válik, ha még oly távol vannak is egymástól s még olyan sok föld választja is el őket.» Június 16-án a két francia már Konstantinápolyban volt, hol a szövetség eszméje tetszésre talált s Bethlenhez méltónak ítélték a nagy tervet.

Roussel Jakab 1630. ápril. 18. a Donba ömlő Voronézs-folyó partjáról, Oroszország határáról levélben üdvözölte a czárt. Elmondta, hogy a jezsuiták ellen való erélyes föllépése megnyerte részére Bethlen barátságát. Bethlen Gábornak ellenállhatatlan befolyása van a portán s igen alkalmas a svédekkel való barátság biztosítására is. Nyolcz év óta fáradozik ennek a szövetségnek dolgában *Roussel* s mostani beteges állapotában nem tudja, eljuthat-e végre-valahára a czárhoz; de minden eshetőségre már most figyelmezteti, milyen fontos az az ügy, melynek nagyságáról fogalma sincs a vele utazó török követnek. S itt bizonyosan nemcsak arra gondolt, hogy Magyarországnak s az északi államoknak szövetsége megtörhetné a *Habsburgok túlsúlyát* úgy Spanyol-, mint Németországban, hanem arra is, mi valóságos rögeszméjök volt másfél század óta a politikusoknak, hogy — talán Bethlen Gábor vezetése alatt — *a törököket is kiverhetik Európából.*

A czár Moszkvában jún. 16. fogadta Bethlen követeit, kik közt a már régebben megbomlott egyetértés ismét helyreállott. A követek kijelentették, hogy a szövetséget Bethlen elfogadja, annyival inkább, mert neki is nagy hadserege s tele kincstára van, úgy, hogy szövetségzés esetére ketten nagy háborút viselhetnének. A czár, a szultán és a svéd király közt a fejedelem állandó védő- és dacszövetséget kíván eszközölni és pedig *a spanyol király s a német-római császár, legfőképp azonban a lengyel király ellen.* Mert

45 ízben harczott ugyan az osztrákkal, de mégis Zsigmond király a legnagyobb ellensége. *Egy hét alatt százezer főnyi sereget állíthat talpra*, s így az orosz-magyar szövetség tervének hírére megijedt Zsigmond annál inkább tarthat tőle, mert helyébe a lengyelek és litvánok úgysis Bethlent óhajtják királyul.¹⁾

Bethlen pedig halott volt már 1629. nov. 15-én s január 25. óta ott feküdt a fehérvári nagy templomban. Nagy Lajos, vagy Báthory István birodalmát nem teremthette újra. Talán soha sem gondolt rá egész komolyan; s beérte volna azzal, hogy Lengyelország elfoglalásával a svéd király uralkodjék azon a földön, mely Magyar- és Oroszország közt a Balti-tengertől a Fekete tengerig vonúl. Azért-e, mert a protestantizmust akarta erősíteni? Vagy azért, hogy a Habsburgokat, s törököket állandó veszélybe döntse s ezzel Magyarország fölszabadítását eszközölje? Vagy azért, mert attól félt, hogy most dédelgetett barátja, az orosz, végre csakugyan megszerzi Lengyelországot s a szláv áradat azután nemcsak a Balkánt seprí el, hanem az útjába eső Magyarországot is? Bethlen valóban elég nagy volt ahhoz, hogy nevéhez világtörténelmi jelentőségű tervezetések fűződjenek. A körülményekkel számolni tudott; Németországot, épen az ő halálát követő években, 1630—31-ben hozta a legválságosabb helyzetbe Gusztáv Adolf; az orosz-lengyel háború is kitört, és csak 1634-ben ért véget. *Roussel*, Bethlen egykori követe, reményeiben csalódva tért vissza Moszkvából Magyarországra.

Mihály császár még a lengyelekkel megkötött béke után is tartózkodott minden más háborútól s a törökökkel annyira került az összeütközést, hogy még a kozákoktól számára elfoglalt Azovot is visszaadatta nekik, csak hogy fel ne használhassák elfoglaltságát a lengyelek. Utódát, *I. Alexejt* (1645—1676.) a velenceiek sokáig szintén hiában próbálták beugrasztani a török háborúba s hiában biztatták azzal, hogy a Balkán-félsziget görögkeleti keresztényeinek, mint hitfeleinek segítségével, könnyen szétrobbanthatja a török birodalmat.²⁾

¹⁾ Talleyrand és Roussel követsége az orosz császárhoz. *Supala és Géresy* közlései orosz levéltárból. (Tört. Tár., 1887., 53—78. I. V. ö. Bethlen és Gusztáv Adolf összeköttetéseinek történetéhez. U. o. 1882., 263., 272., 275—6. I.

²⁾ *Kállay*, Oroszország keleti törekvései. 54—5.

Előre lehetett azonban látni, hogy a kozákok lázadása törésre viszi a dolgot és színvallásra kényszeríti a czárt, mivel neki ép úgy voltak kozák alattvalói, mint a lengyeleknek és a törököknek is így a lázadás nem lehetett pusztán csak Lengyelország belügye.

A *zaporogi kozákok* általános fölkelése *Chmelyniczkij* Bogdán hetmán vezetése alatt 1647. aug. 7. tört ki *IV. Ulászló* ellen.¹⁾ Midőn a király 1648. május 22. elhunyt, *I. Rákóczy* György azonnal lépéseket tett a lengyel korona megszerzésére s nov. 17. e végből a kozákok is felajánlották közreműködésüket. Akkor azonban több mint egy hónap óta halott volt már *I. Rákóczy* György. Kitént mind az ő, mind a Bethlen Gábor esetében, hogy a nagy távolság miatt s a közlekedés kezdetleges viszonyai közt alig lehet bevonni Erdélyt az északi kérdés rendezésébe. Az erdélyiek mégis erőszakolták azt, s *János Kázmér*nak királylyá választatása után sem hagytak föl vele. A lengyel király szövetségre szólította fel a fejedelmet, a kozákok pedig testvérét, *Rákóczy Zsigmond*ot kérték, álljon az élökre. Ezt a kívánságukat a lengyelekre nézve káros *zborovi béke* megkötése (1649. aug. 19.) után is megújították; mert hiszen ez a béke sem adta vissza függetlenségüket. 1651. májusában magának a fejedelemnek ajánlták föl a *kozák királyságot*. A fejedelem, ki pedig igen jól tudhatta, a keleti kérdésben milyen jelentősége lehet egy ilyen oroszról, lengyeltől, töröktől független új állam alakításának, csak föltételesen és határozatlanul ígért segítséget s attól látszott függővé tenni, biztosíthatja-e a törökök semlegeségét s a tatárok és az oroszok barátságát. E végből szeptemberben követet akart küldeni Moszkvába. A kozákok azonban e közben *Berestesko*hnál vereséget szenvedtek, mivel a tatár khán cserben hagyta *Chmelyniczkijt*, ki vonakodott őt megsegíteni Oroszország megtámadásában; aug. 8-án pedig Kiev is a lengyelek kezére jutott, s a kozákok szept. 28-án *Bjela-Zerkov*ban kedvezőtlen békére léptek *Kázmérral*. A kozákok, kik a halogató természetű *Rákóczy* iránt meghidegedni kezdtek, most *Alexej* czárnak ajánlották föl *Kis-Oroszországot*; miattuk azonban a czár sem akarta felbontani a lengyelekkel kötött békéjét.

¹⁾ Legjelesebb életrajza *Kosztomarov* Miklóstól, történeti tanulmányainak s monographiáinak 9—11. kötetében. (Szent-Pétervár, 1884.) Ismerteti *Hodinka* Antal a *Századokban*, 1891., 40—51. és 124—139. l.

Mikor *Lupul* moldvai vajda fölelevenítette Mihály vajdának azt a kalandos tervét, hogy Moldvát, Oláhországot és Erdélyt a török védelme alatt egy állammá egyesítse, Rákóczy 1653-ban megtámadta s megverte Lupult, kit most már a tatárok és a kozákok segítettek. A kozákok, tatárok és törökök fenyegető szövetsége ellenében alakulólélben volt a lengyelek és erdélyiek szövetsége; a mi épen olyan politikai meglepetésnek ígérkezett, mint az, hogy az orosz városok anyja, Kiev, 1654. január 8-án a zaporogi kozákokkal együtt behódolt Alexejnek; sőt Chmielyniczkij egyenesen azzal kecsegtette a czárt, hogy fensőbbségét a moldvai és oláh hoszpodárok, a magyar király (ki alatt az erdélyi fejedelmet értette) s a görögök is elősmerik.¹⁾

Alexej most már Nagy- és Kis-Oroszország urának nevezte magát. Kis-Oroszország, melyet a katolikus lengyelek a vallásháború egy nemébe kergettek s melyet a protestáns Rákóczy nem igyekezett biztosítani a maga részére, végre is a vallás és faj tekintetében vele egy Oroszország területét növelte.

Rákóczy az első pillanatban nem fogta föl ennek a változásnak világtörténelmi jelentőségét; pedig ha — az akkori politikusok kicsinylő modorában — nem gondolt is arra a veszedelemre, melylyel a moscovitismus magát a részben szintén görögkeleti Magyar- és Erdélyországot fenyegeti, máskülönben is közvetlenül érdekelhette, mert a kozákok elszakadása miatt ingerült lengyelek egy része Kázmér elkergetésével most csakugyan őt akarta a lengyel trónra ültetni s az oroszokkal kikerülhetetlen háborúban a sereg élére állítani. Tőle kért segítséget a trónján fenyegetett király maga is és tőle várta a tatár khánnal együtt, hogy az oroszoktól való elszakadásra ösztönözze a hetmánt.

A 200,000 főnyi orosz sereg, mely valóságos *vallásháborút* viselt, egymásután foglalta el Szmolenszket, Mohilevet, Poloczkot, Vitebszket stb. s Litvániát menthetetlenül elveszi az orosz sereg, ha visszatérésre nem kényszeríti a dögvész. Nemcsak a lengyelek és tatárok keresték Rákóczy szövetségét, hanem most már megint a kozákok is, a kik új helyzetökben sem akartak lemondani Rákóczy barátságáról. Rákóczy azonban csupán a béke iránt való közbenjá-

¹⁾ *Brückner*, Russlands Politik im Mittelmeer. Sybel's Hist. Zeitschr. 1872., XXVII. 86.

rását ajánlotta fel nekik, a lengyeleknek pedig — 1655. tavaszán — mindössze 1500 főnyi zsoldos hadat kívánt küldeni; de ez is ott-hon maradt, mert hírért vette, hogy a svédek hadat izentek a lengyeleknek s erejét különben is a havasalföldi szeménynek (szeimének, állandó katonák) lázadása kötötte le. A lázadást a moldvai vajda segítségével leverte ugyan s Konstantin hozspodárt visszaültette székébe, az orosz-lengyel háborúban azonban nem foglalhatta el az őt megillető helyet. Beteljesedett, a mitől Kázmér már ápr. 24. tartott, hogy Rákóczy nem veheti rá a kozákokat az orosz felsőség megtagadására s a lengyelekhez való visszatérésre. Krakó s vele Nagy-Lengyelország okt. 17. a svédek kezeibe került, Podoliából pedig az orosz-kozák hadak elől tömegesen menekült a lakosság Magyarországba. A király maga is kivándorolt, fővezére, *Pótoczki* pedig megkínálta Rákóczyt a lengyel koronával; mert — úgymond — «inkább, mint muszkát vagy svédet uraljanak, készebbek az ő személyéhez hajolni.»

A fejedelem úgy találta, hogy elkésve fordultak hozzá és csupán közbenjárását ajánlta fel. Június 9-én már útban is volt követe, *Száva* Mihály Moszkva-felé, hová azonban aligha jutott el. A közvetítésre *III. Ferdinánd* magyar és *III. Frigyes* dán király ép olyan eredménytelenül vállalkozott. Rákóczytól többet vártak s decemberben ismét felajánlták neki a koronát a kis-lengyelországi urak. A fejedelem még most sem határozta el magát, hanem inkább a svédekkel való szövetségre gondolt. Követe, *Sebesi* Ferencz, *X. Károly* svéd király előtt nyíltan kifejezte azon való aggodását, hogy *a czár hatalma olyan rohamosan növekedik*; Károly pedig (épen 1656. jan. 17., midőn lengyel hűbéresből svéd hűbéressé tette a brandenburgi választót) kijelentette, hogy hajlandó Rákóczyval szövetkezni s a lengyel királyság elnyerésében segíteni őt, az orosz-kozák-szövetség mibenlétét pedig tanulmányozni fogja.

1656. január 4. azonban Kázmér visszament Lengyelországba; a nemzet elszántan készült újabb küzdelemre s Rákóczytól, ki az utóbbi időkben feltűnően közeledett a svédekhez és a kozákokhoz, ha már segítséget alig várhatott, csak jóakarató semlegességet kért. A koronát pedig — olyanformán, mint azt tavaly Rákóczyval teték — Kázmér gyermektelen halála esetére az orosz czárnak ajánlták fel a lengyel urak, mivel Rákóczy ném volt hajlandó, hogy annak

kedvéért a maga vagy fia vallását megváltoztassa. Körülbelül ugyanakkor, mikor 1656. június 12-én *Rácz* Györgyöt és *Tövissy* Danielt követségbe küldte a csárhoz, hogy barátságot ajánljon neki s megtudja tőle, akar-e továbbra is hadakozni a lengyelekkel, s mit szólna egy *svéd-orosz-kozák-tatár-erdélyi szövetséghez*, — az oroszok és svédek közt már kiütött a háború. A czár a táborban fogadta a követeket s udvarias, de semmit sem mondó felelettel bocsátotta el őket. X. Károly, kit egyik ellenség a másik után támadott meg, szorongatott helyzetében Rákóczynak hűbérül ajánlotta föl Lengyelország egy részét, mint nagyfejedelemséget, ha szövetségre lép vele. Azzal a kijelentéssel, hogy csak királynak megy be Lengyelországba, Rákóczy bizonyos kikötésekkel csakugyan a svéd barátságot fogadta el, egyúttal azonban szept. 7. védő- és dacszövetségre lépett a kozákokkal is. *Sebesy* Ferencz, *Ujlaky* László s *Horvát* István követségei mutatják, hogy most már komolyan hasznukat akarta venni a kozákoknak; követe, *Száva* Mihály, a tatárokat is el akarta vonni az orosz-lengyel szövetségtől. Nov. 3. a *vilnai* fegyverszünetben a lengyelek a czárnak biztosították a királyságot s decz. 1. *III. Ferdinánddal* — kit a svéd-erdélyi tárgyalás aggasztott — megkötötték a szövetséget. Ezen s más lehangoló körülményekkel nem törődve, Rákóczy decz. 6. *aláírta a svédekkel való szövetséget*, mely egyértelmű volt *Lengyelország felosztásával*, majd pedig a kozák követek hűségesküjét fogadta 1657. január 15. Viskén érte őt utól a muszka czár követe, ki 200 pár nyusztprémmel ajándékozta meg, egyúttal azonban lebeszélni törekedett a svédekhez való csatlakozásról s kérte, ne segítse a törököket s az elégedetlen lengyeleket. A fejedelem azt felelte, hogy ő csak régi összkötését újította fel. A követ nagyon csodálkozott, hogy olyan rettenetes időben is útnak indul a fejedelem s azt jövendőlte, hogy a vizeken átkelő gyalogság nagy részét maga a hideg pusztítja el.¹⁾ Jó válasz nélkül távozott Moldva-felé, maga a fejedelem pedig január 31-én átlépte Lengyelország határát. Serege, a csakhamar csatlakozó zaporogi kozákokat is odaértve, 49,000 főre rugott. Márcz. 28. bevonult Krakóba, ápril 11. egyesült a svéd királylyal, június 19. együtt elfoglalták Varsót, — a svédek azonban

¹⁾ *Szalárdy*, Siralmas krónika, 298—9. *Szilágyi*, Erdély és az északi-keleti háború. II. 351., 357. *Századok*, 1891., 125—6.

22-én sorsára hagyták őt s visszasiettek hazájukba, melyet a dánok fenyegettek.

A lengyelek ekkor már annyira összeszedték magukat, hogy, az oroszokkal egyesülve, *Lubomirszky* tábornagy vezetése alatt június 15-én egy 8000 főnyi csapattal Magyarországra rontottak s Bereg-, Ugoicsa- és Szatmármegyékben irtózatosan pusztítottak, raboltak, öltek, úgy, hogy még a csecsemőket sem kímélték. Évszázadok óta ez volt az oroszok első betörése Magyarországra s ezt is visszaverték a gyorsan fölkelő vármegyék, melyek azután Jolsván júl. 21. tartott gyűlésökben kárpótlásul a szepesi városok visszacsatolását követelték. ¹⁾

Rákóczy ügye e közben mind rosszabbra fordult. A szultán annyira ingerült volt reá, hogy portai jóakarói a fejedelmet csak abban az esetben vélték megmenthetni, ha hamarosan az oroszokkal szövetezik; *I. Lipót* — ekkor még csak mint magyar király — május 27. már frigyre lépett a lengyelekkel s 12,000 főnyi sereget küldött; *Buturlin* orosz követ az erdélyiek ellen izgatta a kozákokat, kik föllázadva, szintén odahagyták: kijelentették, hogy a czárnak akarnak szolgálni, nem Rákóczynak. A fejedelem azután *Czarny-Osztrov*-ban júl. 22. lealázó békére lépett a minden oldalról fölkelő lengyelekkel, s míg kevés hívével ő maga júl. 31. magyar földre menekült, 4000 főre leolvadt serege a tatárok fogságába jutott. ²⁾

Erdély ettől fogva rohamosan közeledett végbomlása felé s nem háborította többé az északi hegemoniáért versengő hatalmakat. Oroszország, mely az imént azzal mentette meg Lengyelországot, hogy föllázította Rákóczy ellen a kozákokat, most kibékült ennek hűtlen svéd szövetségesével (1658. decz. 20.) s hétéves háborút kezdett Lengyelországgal.

¹⁾ *Pettkó* Béla közlése a Tört. Tárb. 1884., 586—590.

²⁾ Rákóczy lengyel királyságra való törekvésére nézve l. különösen *Szilágyi*, Erdély és az észak-keleti háború. (Budapest, 1890—1.) 8r. 635 és 596 lap. Ugyanő tőle: Okmánytár II. Rákóczy György dipl. összeköttetéseihez. (Bp. 1874.) 402—426. *Grondski*, Historia belli cosacco-polonici (Pest, 1789.). 8r. 452. lap. V. ö. *Kosztomarov* (különösen a II. kötet 6. fejj.) és *Hodinka* idézett műveivel.

IV.

Egy század telt el azon meddő kísérletek közt, hogy Orosz- és Lengyelországot ugyanazon dynastia vezetése alatt personalis unióban egyesítsék s így a germán és román nyugattal s a török-tatár déllel szembe állítsák az *egységes szláv keletet*. Meghiúsultak a külön Kozák-ország alakítására irányuló törekvések is. Ilyen tanulságokra volt szüksége *Alexej* czárnak, hogy végtére megfelelőbb politikai tevékenységet fejtsen ki s a szintén szláv lengyeleknek egyelőre békét hagyva, mint a *vallás előharcosa*, inkább a törökkel szemben keresse dicsőségét.

1659. végén egy zágrábmegyei katolikus pap, *Krizsanics* György jelent meg Moszkvában. Szerencsétlen hazájából, mely minden pillanatban ki volt téve a törökök pusztításainak, a főlzabadtítás reményével jött ebbe az országba. Nem úgy gondolkozott, mint nagynevű földije, *Zrinyi* Miklós, a költő és hadvezér. *Zrinyi* kutatván, mely külföldi nemzetek barátságára számíthat hazánk, egyebek közt ezt írja: ¹⁾ «Muszkát nem számlálom, mert álomhoz hasonló discursus volna inkább, hogysem valósághoz; noha tudom, hogy *némely nagy emberek nem tudom kicsodás reménységeket csináltak maguknak*; de sem nem remélhetjük, sem nem kívánhatjuk. Az ő országuk messze, az ő népük goromba, az ő hadakozásuk semmirekellő, vitézségük nevetséges, politikájuk ostoba, birodalmuk tyrannis; kinek kelljen hát az ő segítségük?» *Krizsanics* ellenben azt hirdette, hogy épen erre a segítségre van szükség; s «*Politika*» czímmel 1666-ban megjelent művében élesen körvonalazta, mit várnak a szlávok s mit vár Európa Oroszországtól. ²⁾ «Senki sem mondja — írja, mintegy válaszképen *Zrinyinek*. — hogy előttünk, szlávok előtt, valamely mennyei határozat elzárta volna a tudomány útját s hogy nekünk nem volna jogunk és kötelességünk a műveltségben való előhaladás. A többi nép sem egy esztendő alatt lett műveltté; mi is műveltek lehetünk, ha van hozzá akaratunk és kitartásunk. Itt az idő, hogy munkához lássunk. Az irgalmas Isten Oroszországot hatalmas, nagy és dicső szláv birodalomná tette, a milyenhez fogható nem volt még fajunk multjában. Ismerd meg tenmagadat és ne higyj az idegennek: ez a jelszó. Csodákat művelhet-

¹⁾ *Zrinyi* összes munkái. (Pest, 1853., 373. lap. A török afum ellen való orvosság.) — ²⁾ *Szamota*: Az első pánszláv apostol. Egyetértés, 1892., 87. sz.

tek volna régi uralkodóink, ha ösmerik népeik erejét.» Oroszországnak mindenkor orosz legyen a czárja, a czár leányai csak szláv fejedelmekhez, orosz bojárokhoz menjenek férjhez. Az orosz czár föladata — s ez elég merészen hangzik a horvát katolikus pap ajkairól, — hogy véget vessen a katolikus és görögkeleti szlávok közt a vallás miatt folyó viszálykodásnak; s az ő dolga, hogy a török járom alatt nyögő szlávok felszabadítására szövetségeket kössön.

Ha a svédek és lengyelek miatt le kellett mondania Oroszországnak a Balti-tenger mellékéről, keressen kárpótlást délfelé, Krim elfoglalásával. Nyomúljon az ozmánok ellen, kik maguk is hisznek abban a jóslatban, hogy birodalmukat egy szőke népfaj fogja megdönteni. Terjeszteni kell ezt a jóslatot, hogy hasznot húzhasanak belőle. Krim elfoglalása csak az első lépés legyen Törökország felé; Magyarországot s a Balkán délszláv államait az oroszoknak kell felszabadítaniok; másodrendű kérdés, azután oroszok, szerbek, vagy bolgárok legyenek-e a felszabadítandó országok.

A bolgárok, szerbek, horvátok úgyis csak saját vétkeik miatt kerültek idegen uralom alá. A Balti-tenger mellékén, Pomerániában, Szléziában, Lengyel-, Cseh- és Morvaországban lakó szlávok testvérharczokra fecsérték erejüket; részben a németekhez csatlakozva, rabszolgaságba jutottak s annyira elnémetesedtek, hogy most már se nem szlávok, se nem németek. A németek a mellett sok helyről ki is űzték a szlávokat. A Duna mellékén lakó szlávokon is idegenek uralkodnak. *Csak egyetlenegy szláv uralkodó van: az orosz.*

»Oh, nagy czár! — kiált föl, — neked kell megoltalmaznod a szláv népeket; jó atya módjára neked kell gondoskodnod szétszört gyermekeidről. Könyörülj az elámitottakon s vezesd vissza a józan észhez. Közülök sokan, mintha valami bűvös ital kábitotta volna el őket, nem érzik azokat a sérelmeket, melyekkel idegenek illeték, szégyelni való állapotukat nem is ösmerik. Oh czár, — téged, egyedül téged küldött Isten a dunai szlávok, a lengyelek és csehek segítségére. Egyedül te győzheted meg őket lealáztatásukról, elnyomatásukról. Egyedül te taníthatod meg valamennyit, hogy bosszút álljanak nemzetök miatt s lerázzák a rájuk nehezedeő német rabigát. A dunai szlávok semmit sem tehetnek a maguk erejéből. Oh czár! Te Mózes vesszejét tartod kezeidben: csodákat művelhetsz s örökös hála kötelezheted magad iránt a szláv népfajt!...«

Szláv író egészen a XIX. századig ilyen élesen, ilyen határozottan nem fejezte ki még a *panslavismus*, sőt panrussismus eszméjét; a mi annál fontosabb, mert először épen egy magyarországi ember ajkairól hangzott el. Őt ugyan már 1661. január 8. elfogatta s a czári hatalom korlátozásának tanai miatt Szibériába küldte a czár, hol 15 esztendő tölteni, eszméi azonban nem veszték el nyomtalanul; és talán nem is véletlenség, hogy azokat Moszkvában megint magyar alattvalók fejtegették tovább. 1668-ban ugyanis *Brankovics* Száva, az erdélyi oláhok metropolitája és öcsese, György, ki 4 éven át volt erdélyi török deák a konstantinápolyi udvarban, Apafy fejedelem engedelmével Moszkvába útaztak, hogy segítséget kérjenek a töröktől, tatártól feldúlt oláh egyházak helyreállítására.

Alexej czár nagy kitüntetésekkel fogadta s környezete is minden kitelhető figyelemben részesítette őket. A Brankovicsok, kik most az oláhok ügyében jártak, tulajdonképen szerbek voltak és pedig olyan nagy névnek — különben jogtalanul — viselői, hogy már e miatt is jóakaratra számíthattak. S midőn felvilágosításokat adtak a magyarországi és balkánfélszigeti görögkeletiek vallásviszonyairól, talán czélzásokat tettek arra is, milyen lelkesedéssel fogadnák a czárt a délszlávok és görögkeletiek, ha mint felszabadító jelennék meg köztük. Ők már nem elméleti dolgokról beszéltek, mint Krizsanic, hanem kézzelfogható adatokkal és gyakorlati útmutatásokkal is szolgáltak. Brankovics György, ki utóbb arra hivatkozott, hogy őt *Maxim* patriarcha a drinápolyi templomban elismerte a slavo-szerbek deszpotájának, nem mulasztotta el, hogy az oroszok között hangulatot keltsen az ő szerb trónjelöltsége iránt. Bátyja 1675-ben ismét fölkereste Moszkvát, az erdélyi oláh egyházakra ott gyűjtött pénzzel azonban nem számolt be. Ezért, s egyházi és politikai rendtelenségei miatt az erdélyi egyházi törvényszék 1679-ben megfosztotta püspökségétől. Nemsokára öcsesével együtt örökre elhagyta Erdélyt. Buda fölszabadítása után *I. Lipót* kegyeit kereste, egyúttal azonban — saját fejedelemsége alatt — az összes délszlávok fölszabadítását és egyesítését tervezte. A bécsi kormány idejében elfogatta ugyan s még a czárnak — akkor már *Péternek* — közbenjárására sem bocsátotta szabadon¹⁾, a körlevelével fölbujtogatott

¹⁾ *Thallóczy*: Az ál-Brankovicsok. Századok, 1888., 689—713 l., Különösen 697., 700. és 708.

rácok azonban nem mradhattak többé török alattvalók: 1690-bean *Csernovics* (Csarnojevics) Arzén ipeki patriarcha vezetése alatt Magyarországra vándoroltak be. Ebből láthatni, mennyi hasznát vehette volna az orosz kormány ennek a kalandornak, ha nagyobb fontosságot tulajdonít neki s a törökökkel viselt háborújában ügyesen fölhasználja. Nem használta fel, mintha csak azt akarta volna elhíttetni a világgal, hogy nincsenek céljai a Balkánfélszigeten.

Pedig időközben Oroszország is belebonyolódott abba a valószínű keresztesháborúba, melyet a törökök újabb terjeszkedése tett szükségessé. Már 1672. élesen föl szólalt az ellen, hogy Podolia és Ukrajna a törököké legyen s a lengyel-szövetséggel fenyegetőzött. A szövetséget azonban nem kötötte meg, s Lengyelországnak még abban az évben lealázó békére kellett lépnie. Oroszország, mely nem tűrhette, hogy a Dnjeper balpartja török kézben legyen, mind a mellett mindent elkövetett, hogy a szultánnak behódolt kozákokat ismét orosz alattvalókká tegye s ez azzal végződött, hogy a *szultán 1677-ben hadat izent a czárnak*, a még csak félév óta uralkodó *III. Fédornak*.

A törökök és oroszok első nagy hadjáratában inkább az oroszoknak kedvezett a szerencse. Ez a mérkőzés hazánkra is bizonyos terheket rótt. Egyrészt megakasztotta az oroszokkal való kereskedést, melyet Apafy fejedelem már 1671-ben védelmében részesített, ¹⁾ másrészt pedig arra kényszerítette a fogarasi országgyűlést, hogy 1678. ápr. 19. a portának »a muszkával való hadakozása segedelmére« 600 szekér, vagyis 4800 köböl gabonát szavazzon meg.²⁾ Az 1681. janur 9. *Bakcsiszerájban* (Krimben) kötött béke a Dnjeper balpartját és Kis-Oroszországot végképen a czár birodalmába belelezte.

Hús évre szólt a béke; Oroszország azonban már 1684-ben belépett a nyugati államoknak abba a szövetségébe, melynek legközelebbi célja *Magyarország fölzsabadítása*, a végső pedig *Törökország felrobbantása* volt. Mégis kellett tehát a nyugatiaknak az az orosz szövetség, melyről negyedszázad előtt olyan kicsinyléssel nyilatkozott Zrínyi; s bizonyosan örömet keltett Magyarországra is annak a híre, hogy Oroszország megindítja a hadat Krim

¹⁾ *Hanthó*, a lőcsei főrealisk. 1873. évi értesítőjében, 13.

²⁾ 1678: 1. t.-cz.

ellen, melynek tatárjai többször oly mérhetetlen károkat okoztak hazánknak; pedig a czár csak azért vágyott Krimre, hogy a Fekete-tengerig terjeszkedve, ezen át minden pillanatban nyitva álljon az útja Konstantinápolyig. *Galyczin* hg. a támadást csak a Budavár visszavételéről s a párkányi diadalról érkezett hírek vétele után, 1687. tavaszán kezdte meg. A Krim ellen viselt két első hadjárat nem sikerült; azonban kevéssel azután, hogy *Galyczin* hg. másodszor is eredménytelenül tért haza Moszkvába, 1689. szept. 12. az ifjú *Péter* ragadta magához az uralmat; ő pedig belátta, hogy meg nem szerezheti Krimet mindaddig, míg meg nem hódítja a törököknek Oroszországtól délre eső közvetlen birtokait. A magyarországi hadjáratban nagyhatalmi állásáért végső erőfeszítéssel küzdő török sereg nem akadályozhatta mozdulatait. Azóvot és vidékét 1696-ban ugyan csak nagy nehezen foglalhatta el Péter, sikerei azonban mégis előmozdították a keresztények magyarországi győzelmes hadjáratát. 1697. június 29., midőn európai körútjában Bécsben nevenapját tartotta a czár, a jezsuita *Wolf* egy szónoklatban azt az óhajtását fejezte ki, bárcsak igazi Péter lenne a czár, ki a kezében levő kulcsokkal elzárja és elfoglalja Törökországot. Péter valóban nagyon közel állott már ahhoz, hogy kezeibe vegye ezeket a kulcsokat. 1698. októberében Karloviczon Oroszország is képviseltette magát az európai béketárgyalásokon, melyeken törökök, osztrákok, velenceiek, lengyelek, angolok és hollandok vettek részt, csak épen azon magyarok nem, a kiknek élete forgott kockán.

Ez az első eset, hogy a nyugat-európai hatalmasságok az európai kongresszusban ülést és szavazatot adtak Oroszországnak, melynek nagyhatalmi állását tehát magyar területen ismerték el. *Voszniczyn*, a czár meghatalmazottja, az Uj-Oroszország erejében s jövőjében bizva, kiméltlenül s megvetéssel nyilatkozott a török birodalomról, másrészt egész nyersen követelte, hogy az európai hatalmak közbenjárásával Kercset átengedjék a törökök. Mikor észrevette, hogy az angol és holland meghatalmazottak ellene dolgoznak, s hogy elszigetelten áll, titokban egyrészt a törököket biztatta, húzzák-halaszszák a tárgyalásokat, míg ki nem üt a spanyol örökösödési háború, midőn az ott elfoglalt I. Lipót ellen szerencsésében harczolhatnak; másrészt azonban arra intette a czárt, fegyverkezzék a török ellen, s biztosította, hogy ha orosz hadsereg jelenik

meg a Duna mellett, nemcsak ezrével, hanem még sűrűbb tömegekben csatlakoznak hozzá a hitben és nyelvben velök rokon délszlávok.

Két nappal azelőtt, hogy a törökök és a nyugati hatalmak *Karloviczon* 1699. január 29. békét kötöttek, a csár és szultán meghatalmazottjai csupán a fegyverszünet okiratát jegyezheték alá, a mit csak 1702. július 3. követett a 30 esztendőre szóló béke. Amaz, a karloviczi, még nem állította vissza Magyarország területe épességét; emez Azóv birtokával s a Fekete-tengeren való hajózás szabadságával gazdagította Oroszországot. *Az első orosz hadihajó*, mely Azovból Konstantinápolyig megtette az utat, határozottan kijelölte most már az *oroszok keleti politikájának irányát*. S az 1700-ban Moszkvában nyomtatott első *szertartásos könyvek*, melyeket a karloviczi tárgyalások alatt közelebről megismert magyarországi szerbek és oláhok közé nagyszámban küldött a csár, megjelölte egyúttal a *panslavismus útját* és legfőbb eszközét is.

Nem ösztönszerűen működött most már a szláv eszme. Öntudatra ébredése egyidős a XVIII. századdal. S ezzel Oroszországra, hazánkra és az egész Keletre új korszak következett.

DR. MÁRKI SÁNDOR.